

BALTIC SEA ACADEMY

Hanse-Parlament

Agenda 2020: Cele i strategie polityki edukacyjnej dla regionu Morza Bałtyckiego

Part-financed by the European Union (European Development Fund and European Neighborhood and Partnership Instrument)

Przedmowa	3
1. Streszczenie: kluczowe zagadnienia przyszłej polityki edukacyjnej w regionie Morza Bałtyckiego	4
2. Szanse i wyzwania	7
Znaczenie sektora MŚP w regionie bałtyckim; wąskie gardła wzrostu w sferze edukacji; poprawa kwalifikacji najważniejszym zadaniem	
Zasadnicze cele przyszłej polityki edukacyjnej	
Nasilające się niedobory na rynkach pracy	
3. Uczenie się od siebie nawzajem i razem	10
Porównanie systemów edukacji w krajach nadbałtyckich i wnioski dotyczące przyszłej polityki edukacyjnej	
a. Kształcenie ogólne	11
b. Kształcenie zawodowe	13
4. Cele i strategię polityki edukacyjnej w regionie Morza Bałtyckiego	16
4.1 Edukacja przedszkolna	17
4.2 Edukacja szkolna	18
4.3 Edukacja zawodowa	21
4.4 Doskonalenie zawodowe i studia	24
4.5 Polityka edukacyjna a polityka lokalizacji	25
Członkowie Parlamentu Hanzeatyckiego	27
Członkowie Baltic Sea Academy	28
Bibliografia	29

Przedmowa

Od 1994 roku w ramach Parlamentu Hanzeatyckiego współpracują ze sobą izby i organizacje sektora małych i średnich przedsiębiorstw w regionie Morza Bałtyckiego. W roku 2004 utworzono stowarzyszenie Parlament Hanzeatycki, do którego należy 47 izb przemysłowych, handlowych i rzemieślniczych oraz organizacji sektora małych i średnich przedsiębiorstw ze wszystkich krajów nadbałtyckich, reprezentujących łącznie ok. 450.000 małych i średnich przedsiębiorstw.

Parlament Hanzeatycki intensywnie zajmuje się wzmocnieniem konkurencyjności regionu Morza Bałtyckiego, a tu zwłaszcza wspieraniem małych i średnich przedsiębiorstw. Aby urzeczywistnić ciągłe wspieranie innowacji, z inicjatywy stowarzyszenia utworzono w 2010 roku Baltic Sea Academy, do której należy 12 szkół wyższych i uniwersytetów z 9 krajów nadbałtyckich. Jej członkowie realizują dualne studia licencjackie, zapewniają transfer wiedzy i technologii oraz opracowują zadania z zakresu badań naukowych i rozwoju dla małych i średnich przedsiębiorstw.

Niniejszy program jest poświęcony najpilniejszym zadaniom regionu Morza Bałtyckiego z zakresu polityki edukacyjnej na najbliższych dziesięć lat. Ta koncepcja strategiczna została opracowana w latach 2009–2011 w ramach międzynarodowych sympozjów, konferencji i grup roboczych Parlamentu Hanzeatyckiego. W jej opracowaniu uczestniczyli przedstawiciele wszystkich krajów nadbałtyckich, a mianowicie:

- prezesi, członkowie zarządów, dyrektorzy i pracownicy izb i organizacji należących do Parlamentu Hanzeatyckiego
- profesory i pracownicy naukowcy szkół wyższych i uniwersytetów należących do Baltic Sea Academy
- przedstawiciele małych i średnich przedsiębiorstw
- politycy oraz przedstawiciele administracji publicznej szczebla lokalnego, regionalnego i ogólnokrajowego
- sekretariat Parlamentu Hanzeatyckiego

Przedkładany niniejszym program polityki edukacyjnej obejmuje:

Rozdział 1: Zarys kluczowych zagadnień przyszłej polityki edukacyjnej w basenie Morza Bałtyckiego. Szczegółowe cele, strategie, działania i uzasadnienia ujęto w kolejnych rozdziałach.

Rozdział 2: Krótki zarys – w postaci tez – szans i wyzwań, skupiony na obszarze polityki edukacyjnej.

Rozdział 3: Porównawcze zestawienie systemów oświaty w krajach nadbałtyckich i wywiedzione z tego wnioski dotyczące przyszłej polityki edukacyjnej.

Rozdział 4: Cele, strategie i działania dotyczące edukacji powszechnej i zawodowej. Kształcenie w szkołach wyższych i na uniwersytetach nie jest przedmiotem niniejszej koncepcji.

1. Streszczenie: kluczowe zagadnienia przyszłej polityki edukacyjnej w regionie Morza Bałtyckiego

Szanse na przyszłość regionu Morza Bałtyckiego

Basen Morza Bałtyckiego jest uważany za najbardziej innowacyjny region Europy, bardzo silny gospodarczo, który jednak jeszcze nie w pełni wykorzystał swój potencjał. Jednocześnie jednak na horyzoncie rysują się przełomowe zmiany, mogące znacznie ograniczyć dynamikę gospodarczą tego obszaru i wymagające zwiększonego zaangażowania zwłaszcza w dziedzinie polityki edukacyjnej. Tym samym edukacja związana jest ściśle z jednym z pięciu ambitnych celów strategii UE „Europa 2020“.

Zmiany na rynkach pracy

Dalszy rozwój polityki edukacyjnej to główny klucz do kształtowania spełnionego życia i do integracji społecznej każdego młodego człowieka. Tego rodzaju ulepszenia leżą jednak również w żywotnym interesie gospodarki, która staje w obliczu całkowicie zmienionej sytuacji na rynku pracy.

Wąskie gardła ilościowe i jakościowe

W ciągu najbliższych 20 lat we wszystkich krajach nadbałtyckich z wyjątkiem Szwecji liczba osób czynnych zawodowo spadnie o 5–18%. Problemy ilościowe znacznie się zaostrzą wskutek trudności z jakością. Wymagania przedsiębiorstw wobec nowych pracowników są wysokie i nadal rosną. Kompetencje osobiste i społeczne są równie ważne jak wiedza faktograficzna. W większości krajów nadbałtyckich coraz więcej absolwentów szkół w coraz mniejszym stopniu dysponuje niezbędnymi kompetencjami.

Zaostrzająca się konkurencja

Nasila się konkurencja pomiędzy małymi i średnimi przedsiębiorstwami, większymi przedsiębiorstwami, uniwersytetami / szkołami wyższymi i jednostkami administracji o wykwalifikowanych młodych ludzi. Istnieje groźba, że małe i średnie przedsiębiorstwa, które w regionie Morza Bałtyckiego zapewniają ok. 70% procent wszystkich miejsc pracy, przegrają to współzawodnictwo i zostaną zepchnięte na dalszy plan. Zabezpieczenie dopływu kadr o dobrych kwalifikacjach, a także wysoki poziom innowacji stają się dla małych i średnich przedsiębiorstw w basenie Morza Bałtyckiego kwestią być albo nie być.

Miejscowy potencjał pracowników i imigracja

Konieczne jest zwiększenie imigracji do regionu Morza Bałtyckiego; kluczowym czynnikiem są w tej mierze atrakcyjne oferty edukacyjne. Społeczeństwo musi otworzyć się na wielokulturowe wyzwania. Przede wszystkim trzeba również znacznie lepiej wykorzystywać miejscowy potencjał. Polityka edukacyjna musi sprawić, że odsetek młodych ludzi nie kończących szkół oraz młodzieży niezdolnej do kształcenia się ulegnie znacznemu obniżeniu. Nie wolno spychać żadnego młodego człowieka na margines; każdy zasługuje na drugą szansę.

Kształcenie ogólne

Przecenianiu czysto intelektualnego ideału edukacji trzeba przeciwstawić zdecydowanie ogólnokształcący charakter edukacji, apelujący do wszystkich zmysłów i pobudzający w równym stopniu wszystkie zdolności umysłowe, muzyczne i manualne. Edukacja szkolna wydaje się w coraz większym stopniu prowadzić do urawniłowki. Nakazem chwili jest

nauczanie jeszcze znacznie bardziej zindywidualizowane, uwzględniające osobiste cele nauczania i postępy w nauce.

Pomoc dla uczniów z trudnościami w nauce i uczniów szczególnie uzdolnionych

Tego rodzaju edukacja ogólna, wspierająca indywidualne uzdolnienia, jest pilnie potrzebna uczniom z trudnościami w nauce, ale także uczniom uzdolnionym. Celowe tworzenie elit, które nie może być dłużej tabu, wypada w niektórych krajach o wiele za słabo. Systematyczne wspieranie silniejszych bez marginalizacji słabszych jest decydującym warunkiem integracji wszystkich.

Edukacja przedszkolna

Edukacja przedszkolna musi zostać znacznie rozszerzona na wzór niektórych krajów nadbałtyckich. Chodzi zwłaszcza o zapewnienie odpowiedniej liczby miejsc w przedszkolach oraz wprowadzenie obowiązkowej, jednorocznej zerówki z najlepszymi i najlepiej opłacanymi pedagogami.

Priorytet poprawy jakości

Samo stworzenie nowych struktur nie może przynieść trwałej poprawy, jeśli wcześniej nie nastąpią daleko idące reformy kultury, idące w parze z poprawą jakości. Ustawiczny rozwój kultur musi praktycznie doprowadzić do wytworzenia się nowych struktur.

Struktury szkolne odgrywają podrzędną rolę, także wczesny podział na różne typy szkół może przy najwyższej drożności systemu doprowadzić do dobrych efektów. Długie wspólne uczenie się nie jest warunkiem dobrej edukacji szkolnej, ułatwia jednak przekazywanie kompetencji osobistych i społecznych i skutecznie sprzyja integracji. Sukcesy w większości krajów nadbałtyckich przemawiają raczej za możliwie długim okresem wspólnej nauki.

Podnoszenie atrakcyjności i jakości kształcenia zawodowego

Atrakcyjność wykształcenia zawodowego bardzo silnie spadła we wszystkich krajach nadbałtyckich. W niektórych krajach odsetek absolwentów szkół, którzy odbywają kształcenie zawodowe, spadł do zastraszająco niskiego poziomu 10–15%. Udział zajęć praktycznych w kształceniu zawodowym musi zostać znacznie zwiększony zwłaszcza w krajach z systemami szkolnymi. Jeśli to tylko możliwe, kształcenie powinno odbywać się w systemie dualnym.

Warunki dostępu i różnicowanie

Warto dążyć do wprowadzenia jednolitych w skali całego regionu Morza Bałtyckiego warunków dostępu do kształcenia zawodowego, adekwatnych do poszczególnych zawodów. Dla młodzieży mającej trudności w nauce, a także dla młodzieży szczególnie uzdolnionej trzeba stworzyć szczególne ścieżki kształcenia zawodowego, charakteryzujące się całkowitą drożnością.

Otwarcie i drożność systemu edukacji

Kształcenie zawodowe jest za bardzo odseparowane od innych obszarów kształcenia i prowadzi szybko w ślepy zaułek. Niezbędna jest całkowita drożność w obrębie kształcenia zawodowego oraz pomiędzy tym rodzajem kształcenia a kształceniem ogólnym i wyższym, z płynnymi przejściami i możliwościami uznawania odbytych etapów edukacji. Wzorem niektórych krajów nadbałtyckich powinno to obejmować również uprawnienie do studiów w

całym basenie Morza Bałtyckiego na podstawie dyplomu czeladnika lub robotnika wykwalifikowanego.

Otwarcie na ludzi z innych branż

Małe i średnie przedsiębiorstwa a w szczególności rzemiosło muszą otworzyć się na osoby bez wykształcenia zawodowego i pozyskać je na stałe do pracy. Odpowiednio przygotowane fazy przyuczenia, właściwie opracowane doksztalcanie oraz całkowite otwarcie i drożność systemu edukacji przyczynią się do rozwoju tego ważnego procesu.

Dualne kierunki studiów

Młodzież unika kształcenia zawodowego i preferuje studia. Większość kierunków studiów jest jednak tak teoretyczna i tak mało ukierunkowana na praktyczne interesy małych i średnich przedsiębiorstw, że mimo wysokiej liczby studentów nie udaje się zapewnić wystarczającego dopływu młodych przedsiębiorców i wykwalifikowanych pracowników. Na szerokiej podstawie muszą powstawać dualne kierunki studiów, łączące kształcenie zawodowe lub działalność zawodową ze studiami.

Wymiana międzynarodowa

Pobyty za granicą podczas kształcenia i działalności zawodowej służą zdobywaniu zyskujących na znaczeniu wiadomości i doświadczeń międzynarodowych, a zarazem kompetencji osobistych i społecznych. Uznawanie bez zbędnej biurokracji w całym basenie Morza Bałtyckiego świadectw wykształcenia i doskonalenia zawodowego jest kluczowym warunkiem po temu.

Polityka edukacyjna i polityka lokalizacji

Spadające nadal koszty transportu i komunikacji zwiększają mobilność czynników produkcyjnych. Przedsiębiorstwa wędrują do atrakcyjnych lokalizacji o wysokim potencjale wykwalifikowanych pracowników, a pracownicy do lokalizacji o atrakcyjnych ofertach edukacyjnych i zróżnicowanym rynku pracy. Konkurencja pomiędzy poszczególnymi ośrodkami o (wysoko) wykwalifikowanych pracowników nasila się. Polityka edukacyjna uzgodniona dla całego regionu Morza Bałtyckiego musi mieć oparcie w bałtyckiej strategii UE i doprowadzić do tego, by ta konkurencja nie odbywała się tylko w obrębie basenu Morza Bałtyckiego, lecz raczej żeby dzięki doskonałym ofertom edukacyjnym uległa wzmocnieniu konkurencyjność całego regionu Morza Bałtyckiego w stosunku do innych regionów, a jego istniejące przewagi zostały ugruntowane.

Najwyższy priorytet dla polityki edukacyjnej

Ogromne szanse regionu Morza Bałtyckiego mogą zostać wykorzystane tylko przy najwyższym natężeniu innowacji i nabywaniu doskonałych kwalifikacji. Polityka edukacyjna jest w znacznej mierze również polityką lokalizacji, polityką regionalną i polityką planowania przestrzennego. Edukacja sprzyja innowacjom i konkurencyjności, stanowiąc najważniejsze zadanie w dziedzinie wspierania małych i średnich przedsiębiorstw. Dlatego polityka edukacyjna musi zostać uznana za najważniejszą w stosunku do wszystkich innych obszarów polityki i uzyskać najwyższy priorytet także w unijnej strategii bałtyckiej. Zgodnie ze strategią „Europa 2020” polityka, gospodarka i społeczeństwo regionu Morza Bałtyckiego muszą zdać sobie sprawę z ogromnego znaczenia polityki edukacyjnej i uświadomić sobie, że inwestycje w kapitał ludzki są najbezpieczniejsze i przynoszą najwyższe oprocentowanie.

1. Szanse i wyzwania

Małe i średnie przedsiębiorstwa są kością gospodarki i stabilizatorem przemian społecznych. W regionie Morza Bałtyckiego stanowią 99% wszystkich firm i ok. 70% wszystkich miejsc pracy¹, są nieodzowne do kształcenia zawodowego i zapewniają zdecydowaną największą część przychodów państwa. Za sprawą efektywnego sektora MŚP region Morza Bałtyckiego zyskuje doskonale możliwości wzmocnienia gospodarki i stawienia czoła międzynarodowej konkurencji. Dzięki temu ten przyszłościowy region ma znakomite widoki na to, by stać się innowacyjnym, silnym gospodarczo regionem o znaczeniu światowym.

Małe i średnie przedsiębiorstwa (MŚP) mają szanse w skali kraju i w konkurencji międzynarodowej tylko pod warunkiem zapewnienia najwyższej innowacyjności i najwyższego poziomu jakości. I jedno, i drugie wymaga przekazywania doskonałych kwalifikacji. W tym zakresie już dziś istnieją znaczne niedobory, które w przyszłości się jeszcze znacznie powiększą, ogromnie ograniczając wzrost gospodarczy i inwestycje. Poprawa kwalifikacji w kształceniu ogólnym, podwyższenie jakości i atrakcyjności kształcenia zawodowego oraz odpowiednie doskonalenie systemów kształcenia i doskonalenia zawodowego mają więc pierwszorzędne znaczenie i stanowią najważniejsze zadania z zakresu wspierania rzemiosła oraz sektora MŚP w basenie Morza Bałtyckiego.

Każdy człowiek jest bytem szczególnym i ma prawo do szczególnej drogi edukacyjnej i życiowej. Prosta i szybka ścieżka edukacji wcale nie musi być najlepsza dla wszystkich. Droga okrężna rozszerza horyzonty, pozwalając nauczyć się najróżniejszych rzeczy przydatnych w życiu. Edukacja musi przemawiać do wszystkich zmysłów, a tam, gdzie się tak nie dzieje, nie może być prawdziwej nauki. W silnie znormalizowanym, jednostronnym systemie edukacji bez indywidualnych celów nauczania i pedagogiki coraz większa część młodych ludzi ponosi klęskę, ponieważ nie daje sobie rady ze sposobem nauki i nie odpowiada zbiorowym kryteriom. Podczas całej kariery edukacyjnej zbierają oni same niepowodzenia, po czym są szybko spychani na margines. W niektórych krajach Regionu Morza Bałtyckiego na przykład ok. 20% absolwentów szkół jest uważanych za niewystarczająco wykwalifikowanych i niezdolnych do odbycia kształcenia zawodowego². Bez edukacji zawodowej pozostają oni jednak często przez całe życie bez szans, co sprawia, że od kołyski aż po grób są zdani na pomoc finansową państwa. A przecież każdy człowiek ma co najmniej jedną mocną stronę. Jeśli zostanie ona rozpoznana i będzie rozwijana, to osoba ta wniesie wartościowy wkład w życie społeczeństwa.

Każdy człowiek zasługuje na drugą szansę. Jeśli ktoś zawodzi w jakimś systemie, to nie oznacza to, że jest nieudacznikiem. Innymi ścieżkami, które mogą początkowo wydawać się drogą okrężną, ale prowadzą do celu, również można osiągnąć dobrą edukację. Widać to wyraźnie na przykład również w rzemieślniczym kształceniu zawodowym. „Nie znam żadnej innej instytucji w naszym społeczeństwie, w której udaje się realizować tak niesamowicie szeroki zakres wspierania młodych ludzi. Jest to możliwe tylko dlatego, że w rzemiośle bardziej niż gdziekolwiek indziej musi wykazać się cały człowiek – głowa i ręce, humor i fantazja, praktyka i teoria, mądrość życiowa i zdrowy rozsądek.”³ Przewidywania czysto

¹ Hanse-Parlament: Ziele und Strategien von Handwerk und Mittelstand im Ostseeraum, Hamburg 2011

² Hanse-Parlament: Bildungspolitische Strategien heute und morgen rund um das Mare Balticum, Hamburg 2011

³ Prof. dr Joist Grolle: Vom Geist des Handwerks. Werkstattbericht Nr. 4, Zukunftswerkstatt, Hamburg 1987.

intelektualnego ideału edukacji trzeba przeciwstawić głęboko ogólnokształcący charakter takiego szkolenia rzemieślników. Chodzi zatem o równomierne i harmonijne rozwijanie wszystkich zdolności umysłowych i fizycznych.

Edukacja całościowa, wspierająca indywidualne talenty, jest pilnie potrzebna również uczniom szczególnie uzdolnionym. Celowe tworzenie elit, które nie może być dłużej tabu, wypada w niektórych krajach o wiele za słabo. Systematyczne wspieranie silniejszych bez marginalizacji słabszych jest decydującym warunkiem integracji wszystkich.

Edukacja musi obejmować wszystkie grupy wiekowe a ustawiczne uczenie się musi stać się regułą. Polityka edukacyjna musi intensywniej zainteresować się zarówno małymi dziećmi (poniżej 6. roku życia) jak i osobami starszymi (powyżej 50 lat). Potrzebny jest system edukacji, który otwiera rozmaite ścieżki, pozwala także na drogę okrężną i zapewnia od przedszkola po szkołę wyższą doskonałą drożność, obejmującą rozmaite, równouprawnione warunki dostępu oraz różnorodne możliwości przechodzenia z jednej ścieżki na drugą i uznawania odbytych etapów edukacji. Taki system, otwierający możliwości kształtowania indywidualnych karier edukacyjnych, musi stosować indywidualną pedagogikę wraz z całościowym szkoleniem i wspieraniem zarówno uczniów szczególnie uzdolnionych, jak i tych, którzy mają trudności w nauce.

Rozwijanie polityki edukacyjnej w tym kierunku to główny klucz do kształtowania spełnionego życia i do integracji społecznej każdego młodego człowieka. Tego rodzaju ulepszenia leżą jednak również w żywotnym interesie gospodarki, która staje w obliczu całkowicie zmienionej sytuacji na rynku pracy.⁴ Wymagania przedsiębiorstw w zakresie jakości są wysokie i wciąż rosną, natomiast poziom wykształcenia absolwentów szkół generalnie spada. Oprócz niezawodnego opanowania podstawowych technik kulturowych i wiedzy faktograficznej coraz większe znaczenie zyskują kompetencje osobiste i społeczne. We wszystkich dziedzinach istnieją już teraz znaczne niedobory. Edukacja staje się w ten sposób głównym wąskim gardłem, utrudniającym dalszy rozwój gospodarczy, a zarazem najistotniejszym obszarem wzrostu. Tym samym edukacja jest jednym z najważniejszych celów strategii „Europa 2020“.

Problemy jakościowe ulegają znacznemu zaostreniu wskutek wąskich gardeł ilościowych. Ze względów demograficznych liczba osób odchodzących z życia zawodowego z powodu wieku będzie w przyszłości wyraźnie wyższa niż młodych ludzi rozpoczynających kariery zawodowe.

Z wyjątkiem Szwecji liczba ludności w wieku produkcyjnym spadnie we wszystkich krajach nadbałtyckich do roku 2030 o 5–17%⁵. Ponieważ jednocześnie wzrośnie popyt na pracowników, pojawi się ostra konkurencja o wykwalifikowane młode kadry. Niesie to ze sobą wielkie niebezpieczeństwo zwłaszcza dla małych i średnich przedsiębiorstw, że nie uda im się już pozyskać wystarczającej liczby wykwalifikowanych pracowników, przez co zostaną zepchnięte na niższe szczeble kwalifikacji.

⁴ Obszerne omówienie zagadnienia w: Hanse-Parlament: Ziele und Strategien von Handwerk und Mittelstand im Ostseeraum, Hamburg 2011.

⁵ S. Stiller w: Hanse-Parlament (wyd.): Bildungspolitische Strategien heute und morgen rund um das Mare Balticum, Hamburg 2011

Małe i średnie przedsiębiorstwa regionu Morza Bałtyckiego mają zasadniczo znakomite szanse wzrostu. Aby je wykorzystać, potrzebują jednak dostatecznej ilości wykwalifikowanego personelu, o który już dziś – w sytuacji dopiero zaczynającego się niedoboru fachowców – coraz trudniej. Te wąskie gardła są szczególnie niebezpieczne, ponieważ tendencja do wzrostu znaczenia usług i gałęzi przemysłu wymagających zaawansowanej wiedzy będzie szła w parze z rosnącym zapotrzebowaniem na wykwalifikowanych pracowników. W dziedzinie ekonomii wiedzy istnieją w regionie Morza Bałtyckiego dobre struktury wyjściowe i znaczne potencjały rozwojowe. „Wiedza“ jest zatem kluczowym zasobem przyszłości⁶.

Aby zlikwidować niebezpieczne wąskie gardła i wykorzystać ogromne szanse, w krajach nadbałtyckich trzeba o wiele lepiej wykorzystywać rodzime potencjały pracujących. W porównaniu na przykład z udziałem kobiet wśród pracujących w Szwecji, w różnych krajach nadbałtyckich odsetek ten można znacznie zwiększyć. Decydującym tego warunkiem jest tworzenie prorodzinnych miejsc pracy. Wielkie potencjały istnieją również w odniesieniu do uczestnictwa osób starszych w życiu zawodowym. Sztywne granice wieku ustąpią miejsca bardzo elastycznym regulacjom dotyczącym pracy. Przymus przechodzenia na emeryturę w określonym wieku straci na ostrości, a zastąpi go płynne przechodzenie z jednego statusu na drugi nawet po siedemdziesiątym roku życia. Wiek emerytalny będzie w dłuższej perspektywie nadal podwyższany, zbliżając się do granicy 70 lat. Być może największe potencjały istnieją w odniesieniu do osób nieprzystosowanych społecznie i mających trudności w nauce, które dotychczas są przejściowo lub trwale spychane na margines, a dzięki skuteczniejszemu przekazywaniu kwalifikacji mogą zostać społecznie zintegrowane.

Mimo ogromnego znaczenia tych działań one same nie wystarczą. Potrzebna jest ponadto planowa polityka imigracyjna, pozwalająca na pozyskiwanie wykwalifikowanych pracowników spoza regionu Morza Bałtyckiego. Ponieważ sytuacja na rynku pracy w prawie wszystkich krajach europejskich wygląda podobnie, pomiędzy poszczególnymi państwami będzie w coraz większym stopniu dochodziło do rywalizacji o wykwalifikowanych imigrantów, którą region Morza Bałtyckiego może rozstrzygnąć na swoją korzyść tylko w razie posiadania odpowiednio wysokiej atrakcyjności. Odnośne warunki to zwłaszcza doskonałe oferty edukacyjne i zróżnicowane rynki pracy. Społeczeństwa regionu Morza Bałtyckiego muszą otworzyć się na wyzwania wielokulturowe.

Zarówno w odniesieniu do przewyciężenia niedoborów jakościowych, jak i aktywizacji rodzimego potencjału oraz pozyskiwania wykwalifikowanych imigrantów kluczem do sukcesu jest edukacja. Kwalifikacje decydują o konkurencyjności osób, przedsiębiorstw i regionów. Zapewnienie dopływu młodych przedsiębiorców, pracowników wykwalifikowanych i kadry kierowniczej to kwestia być albo nie być i najważniejsze zadanie do wykonania. Sprawia ono, że dalszy rozwój i doskonalenie polityki edukacyjnej stają się najważniejszym wyzwaniem przyszłości. Rozwiązania muszą przybrać taką formę, by polityka edukacyjna uzgodniona w skali całego basenu Morza Bałtyckiego wzmocniła poszczególne kraje, a zarazem cały region.

⁶ J. Hogeforster, S. Stiller, J. Wedemeier: Baltic Education – Anerkennung von Berufsbildungsabschlüssen in der Baltic Sea Region

2. Uczenie się od siebie nawzajem i razem

Różne kultury, systemy oświaty i sukcesy edukacyjne różnych krajów regionu Morza Bałtyckiego stanowią znakomitą podstawę uczenia się od siebie nawzajem i razem. Wspieranie tego zamierzenia, identyfikacja głównych założeń dalszego rozwoju polityki edukacyjnej i opracowywanie propozycji na rzecz planowego dalszego rozwoju i podnoszenia jakości edukacji w regionie Morza Bałtyckiego to sprawy o kluczowym znaczeniu. Punkt ciężkości analizy spoczywa przy tym na obszarach kształcenia ogólnego i zawodowego; edukacja wyższa została uwzględniona tylko w uzupełnieniu i zwłaszcza pod kątem przechodzenia z jednej formy kształcenia do drugiej oraz warunków dostępu⁷.

3.1 Kształcenie ogólne

Przedszkola istnieją – z wyraźnymi różnicami pod względem rozpowszechnienia – we wszystkich krajach nadbałtyckich. Są one dostępne dla dzieci w wieku od 3 do 6 lub 7 lat (zależnie od wieku rozpoczęcia nauki w szkole), a uczęszczanie do nich jest dobrowolne.

Wnioski: nauka rozpoczyna się już w bardzo wczesnym wieku; przedszkola nie powinny uważać się za „przechowalnie”, lecz za placówki, w których odbywa się nauka i rozwój przez zabawę w wieku wczesnodziecięcym.

Formy nauki poprzedzające szkołę istnieją w prawie wszystkich krajach, zwykle dla dzieci w ostatnim roku przed pójściem do szkoły. Wyjątek stanowi Estonia, gdzie do tego rodzaju placówek mogą uczęszczać dzieci w wieku od 3 do 7 lat. Udział w formach nauki poprzedzających szkołę jest z reguły dobrowolny. Obowiązkowy jest na Łotwie (dla dzieci w wieku 5–6 lat) i w Polsce, gdzie istnieją tak zwane zerówki, w których dzieci od lat 6 nabywają podstawowe umiejętności czytania, pisania i liczenia.

Wnioski: pożądana jest obowiązkowa, jednoroczna zerówka (od 5. roku życia).

Obowiązek szkolny trwa w krajach nadbałtyckich od 9 do 10 lat. Rozpoczyna się od pójścia do szkoły (dzieci w wieku 6 lub 7 lat). Także w Rosji istnieje 9-letni obowiązek szkolny, z którego jednak z reguły realizuje się tylko 8 lat, ponieważ szkoła podstawowa jest zwykle skracana do 3 lat. Jedynie w Danii nie istnieje obowiązek szkolny, lecz obowiązek nauki. Umożliwia on uczęszczanie do tak zwanych „wolnych szkół”.

W krajach skandynawskich istnieje wyraźnie określona gwarancja dalszej edukacji po zakończeniu obowiązku szkolnego. To prawo dotyczy w Szwecji dalszej 3-letniej edukacji szkolnej (do 18. roku życia); planuje się jego przedłużenie do 20. roku życia. W Niemczech i w Rosji istnieje obowiązek edukacji (szkolnej lub zawodowej) do 18. roku życia.

Wnioski: należy zbadać możliwość wprowadzenia ogólnego prawa do edukacji do 18. roku życia.

Kształcenie ponadpodstawowe (szkoła główna lub gimnazjum) trwa we wszystkich krajach od 9 do 10 lat. Jedyny wyjątek stanowi Rosja. Tu szkoła trwa 8 lat.

Wyraźne różnice występują pod względem podziału okresu nauki w szkole. W krajach skandynawskich – Danii, Finlandii, Norwegii i Szwecji istnieje 9-letnie kształcenie

⁷ Obszerne omówienie w: Hanse-Parlament: Lernen von- und miteinander: Die Bildungssysteme in den Ostseeanrainerländern, Hamburg 2006.

zasadnicze, które jest jednolite, a odbywają je wszystkie dzieci bez różnicowania. Tylko w Szwecji w ostatnich 3 latach dochodzi do niewielkiego zróżnicowania treści nauczania.

W innych krajach podczas 9- lub 10-letniego kształcenia zasadniczego silniej rozróżnia się pomiędzy szkołą podstawową, główną i gimnazjum. Szkoła podstawowa w Polsce obejmuje 6 lat. W Niemczech, na Litwie, w Rosji i na Białorusi nauka w szkole podstawowej trwa znacznie krócej, bo jedynie 4 lata. W krajach tych po okresie nauki w szkole podstawowej rozpoczyna się kształcenie ponadpodstawowe w rozmaitych formach. W Niemczech można wybierać pomiędzy szkołą główną, szkołą realną, liceum lub szkołą zbiorczą; w niektórych krajach związkowych (np. w Hamburgu i Meklemburgii-Pomorzu Przednim) stworzono jednak w ostatnich latach system dwuczłonowy. W Polsce po 6-letniej szkole podstawowej jest 3-letnie gimnazjum. W Rosji i na Białorusi nauka w gimnazjum trwa 5 lub 6 lat, a mimo formalnego podziału na stopień podstawowy i ponadpodstawowy zajęcia odbywają się zwykle w tej samej szkole.

Największa różnica w systemach szkolnych istnieje pomiędzy podejściem zintegrowanym a selektywnym. W zintegrowanym systemie szkolnym wszyscy uczniowie odbywają razem 9- albo 10-letnią edukację szkolną (zwaną zwykle kształceniem zasadniczym). W selektywnych systemach szkolnych po szkole podstawowej następuje podział uczniów.

Wnioski: systemy selektywne mają wprowadzić bardziej planowo i lepiej wspierać specyficzne mocne strony, w rzeczywistości jednak indywidualne mocne strony wydają się uzyskiwać jedynie niewielkie wsparcie. W poszczególnych krajach powstaje wrażenie, że wszyscy mają się takimi samymi metodami uczyć tego samego. Efektem jest wtedy rzucająca się w oczy urawniłowka. W selektywnych systemach szkolnych dochodzi w znacznej mierze do podziałów i wykluczania. Jednak tylko w ograniczonym stopniu odbywa się planowe tworzenie elit oraz systematyczne wspieranie uczniów mających trudności w nauce. Już dziś w niektórych krajach nadbałtyckich do 20 procent absolwentów szkół jest uważanych za niezdolnych do odbycia kształcenia zawodowego⁸. Są oni wykluczani i przez całe życie są w zasadzie pozbawieni szans. A przecież każdy człowiek ma przynajmniej jedną mocną stronę, która, rozpoznana i wspierana w ramach edukacji, daje każdemu – pod warunkiem znalezienia się na właściwym miejscu – dobrą szansę w życiu gospodarczym.

O indywidualnym wsparciu decydują przede wszystkim odpowiedni pedagodzy i wydaje się ono zasadniczo możliwe we wszystkich formach szkół (z selekcją i bez niej). Edukacja ogólna musi generalnie przygotowywać do życia. Absolwenci muszą dobrze opanować podstawowe techniki kulturowe, takie jak pisanie, czytanie i liczenie, muszą też dysponować umiejętnościami osobistymi i społecznymi, takimi jak np. gotowość do nauki, otwartość, umiejętność współpracy i chęć do pracy. Są to takie umiejętności i właściwości, których potrzebuje nie tylko gospodarka, lecz takie, które są generalnie potrzebne do radzenia sobie z życiem. Nabywaniu umiejętności osobistych i społecznych oraz uczeniu się od siebie nawzajem wydają się szczególnie sprzyjać zintegrowane systemy szkolne.

Poziom ponadgimnazjalny trwa we wszystkich państwach nadbałtyckich 2–3 lata. W wielu krajach – w Danii, Niemczech, Polsce i Finlandii – można wybierać wtedy pomiędzy szkołami ogólnokształcącymi i zawodowymi. W Szwecji we wszystkich liceach wykłada się z różnym natężeniem elementy kształcenia zawodowego. W państwach bałtyckich, Rosji i na Białorusi

⁸ Hanse-Parlament (wyd.): Bildungspolitische Strategien heute und morgen rund um das Mare Balticum, 2011

istnieją tylko licea ogólnokształcące, w których jednak możliwe jest kształcenie skupione na określonych przedmiotach.

W krajach regionu Morza Bałtyckiego poziom ponadgimnazjalny kończy się maturą, uprawniającą do studiów wyższych; w niektórych krajach podjęcie studiów wymaga ponadto egzaminów dodatkowych lub wstępnych.

Wnioski: O wiele istotniejsze niż odmienne struktury szkolne są różne formy pedagogiki i przekazywanych treści. Systemy edukacji stały się w wielu wypadkach przeintelektualizowane i przeciążone. W wielu dziedzinach promują tylko ściśle określone jednostronne umiejętności; istnieje niebezpieczeństwo, że staną się instytucją specjalistyczną, która nie wychowuje i nie wspiera młodych ludzi całościowo. Jednostronnie intelektualnemu ideałowi edukacji trzeba przeciwstawiać ogólnokształcący charakter kształcenia zawodowego. Także w kształceniu ogólnym należy szkolić wszystkie umiejętności umysłowe, muzyczne i manualne. W tym celu niezbędne jest wprowadzenie zajęć technicznych, nauki poprzez praktyczne działanie i całościowej pedagogiki. Tam, gdzie się tak nie stanie, nie może być prawdziwej nauki.

Dla uczniów i dla późniejszego życia zawodowego korzystne jest, jeśli – także w szkołach ponadgimnazjalnych – objęte nauczaniem będą elementy kształcenia zawodowego. W ten sposób można zwiększyć zainteresowanie pracą zawodową – również wśród maturzystów – i sprawić, że nauka zawodu będzie się cieszyła zwiększoną popularnością. Ukierunkowanie politechniczne w kształceniu ogólnym jest najlepszą metodą wspierania wszystkich młodych ludzi i wszystkich uzdolnień.

2.2 Kształcenie zawodowe

Kształcenie takie trwa od 2 do 4 lat. W prawie wszystkich państwach nadbałtyckich odbywa się ono w szkołach dziennych. Część praktyczną stanowią praktyki w zakładach pracy, prace z projektem i warsztaty szkoleniowe. Wyjątek stanowi kształcenie dualne w Niemczech (tak odbywa się kształcenie zawodowe w ok. 60 procentach przypadków). Uczeń zawiera umowę w sprawie kształcenia z jednym lub kilkoma zakładami pracy, a wiedzę teoretyczną zdobywa w zewnętrznej państwowej szkole zawodowej. W Danii i Norwegii istnieje forma mieszana – najpierw odbywa się kształcenie zasadnicze w szkole zawodowej, a potem kształcenie główne w przedsiębiorstwie. Jeśli w Niemczech, Danii i Norwegii brakuje wystarczającej liczby miejsc nauki zawodu w zakładach pracy, wtedy także w tych krajach kształcenie zawodowe odbywa się w szkole w połączeniu z praktykami. W Polsce oprócz edukacji szkolnej możliwe jest także kształcenie dualne, ale korzysta z niego tylko niewielu uczniów. W Szwecji co najmniej 15 procent czasu kształcenia musi przypadać na zakłady pracy, a dyskutuje się o podniesieniu tego udziału do 20 procent.

Wnioski: w celu podniesienia jakości i atrakcyjności kształcenia zawodowego szczególnie ważne wydaje się znaczne wydłużenie okresu praktycznego kształcenia w zakładach pracy, dalsze doskonalenie zajęć teoretycznych oraz lepsza harmonizacja kształcenia praktycznego i teoretycznego.

W większości krajów nie ma szczególnych warunków dostępu do kształcenia zawodowego. Niektóre kraje stanowią wyjątek: w Estonii do podjęcia kształcenia zawodowego konieczne

jest ukończenie szkoły głównej. W Finlandii w zależności od zawodu istnieją określone warunki dotyczące nabytego wykształcenia wstępnego, ustalane w różnej wysokości dla poszczególnych zawodów.

Wnioski: utrzymanie warunków dostępu zależnych od określonego zawodu może ze względu na wydatki związane z egzaminami niebawem przekroczyć możliwości mniejszych przedsiębiorstw. Decydująca jest budowana systematycznie i zorientowana praktycznie orientacja zawodowa w okresie nauki w szkole. Instrumentami przydatnymi w procesie podejmowania decyzji o wyborze zawodu przez uczniów są procedury ustalania kompetencji oraz analizy potencjału.

W niektórych krajach oferuje się kształcenie w różnych formach (np. na Łotwie i Litwie). Poziom najniższy jest otwarty dla młodzieży bez ukończonej szkoły, tu przez 1–2 lata przekazuje się proste kwalifikacje zawodowe. Kształcenie na poziomie średnim trwa 2–3 lata i pozwala nabyć kwalifikacje praktyczne i teoretyczne. Poziom najwyższy pozwala nabyć zdolniejszym uczniom (np. maturzystom) bardziej złożone kwalifikacje. W Danii i Szwecji istnieje – niezależnie od wykształcenia wstępnego – gwarancja, że każdy może otrzymać określone zasadnicze wykształcenie zawodowe.

Wnioski: zwłaszcza rzemiosło jest predestynowane do kształcenia młodzieży mającej trudności w nauce. Jest ono do tego gotowe i angażuje się w to społeczno-polityczne zadanie. Jednak rzemiosło nie może stać się jedynym specjalistą w zakresie kształcenia i integracji najłabszych. Potrzebuje również w wysokim i rosnącym stopniu tych najlepszych. Tworzenie zróżnicowanych form kształcenia o rozmaitych warunkach dostępu i rozmaitych poziomach w ramach, otwartego, drożnego systemu stanowi priorytetowe zadanie, służące systematycznemu doskonaleniu kształcenia zawodowego.

Zasadniczym przemianom podlega system kształcenia w Rosji i na Białorusi. Po upadku Związku Radzieckiego rozpadły się istniejące wcześniej struktury i ścisła współpraca z dużymi zakładami pracy. Przestarzałe treści nauczania i wyposażenie przyczyniają się do spadku poziomu i prestiżu kształcenia zawodowego. Rosja przejawia duże zainteresowanie systemem dualnym i współpracuje przy reformie kształcenia zawodowego z partnerami niemieckimi. Powoli powstają partnerstwa społeczne. Na Białorusi kształcenie zawodowe odbywa się w przeważającej mierze w państwowych szkołach dziennych.

Wnioski: w ramach procesu reform w Rosji i na Białorusi możliwe i celowe jest intensywne uczenie się z doświadczeń innych państw nadbałtyckich. Przekazywanie informacji, wymiana doświadczeń, rozwój partnerstw i inne formy pomocy to właściwe drogi, odpowiadające również interesom innych krajów nadbałtyckich. Współpraca w sferze edukacji sprzyja również trwałym kooperacjom gospodarczym.

W większości krajów nadbałtyckich kształcenie zawodowe kończy się uznawanym egzaminem końcowym na podstawie państwowych regulaminów egzaminacyjnych. W Danii, na Łotwie, a zwłaszcza w Finlandii związane jest z tym jednocześnie prawo do podjęcia studiów wyższych na odnośnym kierunku. W Szwecji takie uprawnienie do studiów wyższych mają pracownicy w wieku co najmniej 25 lat, po 5 latach praktycznej działalności zawodowej. W wyjątkowych wypadkach (np. Estonia) po zakończeniu kształcenia zawodowego otrzymuje się certyfikat, nie stanowiący jednak formalnego dowodu kwalifikacji.

Wnioski: we wszystkich krajach nadbałtyckich kształcenie zawodowe powinno się kończyć oficjalnymi egzaminami końcowymi, uznawanymi wzajemnie na podstawie porównywalnych standardów. Regulaminy kształcenia zawodowego oraz egzaminacyjne powinny być jednolite we wszystkich krajach regionu Morza Bałtyckiego a zadanie przeprowadzania egzaminów kwalifikacyjnych nadrzędnym celem izb. Samorządy gospodarcze są w stanie wykonać to zadanie najlepiej zarówno pod względem merytorycznym jak i finansowym dzięki ich ścisłym związkom z przedsiębiorstwami. Pierwszoplanowym zadaniem jest również dowartościowanie kształcenia zawodowego i zapewnienie mu równego statusu z ponadgimnazjalną edukacją ogólnokształcącą oraz zwiększenie drożności pomiędzy wykształceniem zawodowym i studiami.

W większości krajów nadbałtyckich kształcenie zawodowe bardzo straciło na atrakcyjności, często słycać skargi na zbyt niski poziom, brak jakości oraz zbyt małe wiadomości i doświadczenia praktyczne. W Polsce np. tylko 11% absolwentów szkół zdecydowało się na kształcenie zawodowe. W niektórych krajach (np. w Niemczech i krajach skandynawskich) trwają intensywne starania o poprawę sytuacji. W Szwecji szkoły zawodowe są umiejscowione bez wyjątku na poziomie licealnym. Oprócz dowartościowania wykształcenia zawodowego i poprawy jakości zajęć teoretycznych dąży się zwłaszcza także do rozszerzenia i optymalizacji kształcenia praktycznego.

Wnioski: wielki problem we wszystkich państwach nadbałtyckich stanowi spadająca popularność kształcenia zawodowego. Młodzi ludzie wolą robić maturę i podejmować studia. Przemiany demograficzne zaostrzają te problemy. Szczególnie dotknięte jest tym rzemiosło. Młodzież preferuje studia lub kształcenie się w innych gałęziach gospodarki, w tak zwanych „zawodach dla białych kołnierzyków“. Wszelkiego rodzaju podnoszenie atrakcyjności i poprawa jakości kształcenia zawodowego to pilne zadania służące wspieraniu rzemiosła oraz małych i średnich przedsiębiorstw w regionie Morza Bałtyckiego.

W dziedzinie doskonalenia zawodowego istnieją bardzo różne systemy. W Niemczech doskonalenie zawodowe w przeważającej mierze nie jest regulowane przez państwo. Organizacja działań doskonalących i odbieranie odpowiednich egzaminów stanowią tu kluczowe zadania samorządu gospodarczego (izb). W większości krajów istnieją systemy organizowane przez państwo lub sektor prywatny z ukierunkowanymi na naukę zawodu placówkami oświatowymi wyższego stopnia, takimi jak akademie zawodowe, technikum, technikum wyższego stopnia i kolegia, które umożliwiają nabywanie wyższych kwalifikacji zawodowych i mniej lub bardziej płynne przechodzenie na uniwersytety i do szkół wyższych.

Wnioski: doskonalenie zawodowe powinno być w pierwszym rzędzie zadaniem gospodarki i samorządu gospodarczego i tylko w ograniczonym zakresie podlegać regulacjom państwowym. Ważna jest jednak poprawa jakości, większa przejrzystość, płynne przechodzenie do kształcenia ogólnego i studiów oraz wzajemne uznawanie dyplomów na podstawie porównywalnych standardów. Działania UE na rzecz utworzenia Europejskiej Przestrzeni Edukacyjnej z Europejskimi Ramami Kwalifikacji (ERK) i systemem punktowania osiągnięć w kształceniu zawodowym (ECVET) mogą być dobrą podstawą tworzenia w regionie Morza Bałtyckiego innowacyjnych, pozbawionych zbędnej biurokracji systemów o wysokiej jakości.

W ramach harmonizacji europejskich systemów edukacji bardzo zaawansowane jest wprowadzanie studiów licencjackich i magisterskich. Tytuł licencjata zdobywa się po studiach trzy- lub czteroletnich; później można podjąć trwające rok lub dwa lata studia naukowe, kończące się uzyskaniem tytułu magistra. Następnie możliwe jest zrobienie doktoratu.

W wielu krajach jedynie ukończona ponadgimnazjalna edukacja szkolna (matura) uprawnia do podjęcia studiów na uniwersytecie lub w szkole wyższej. W niektórych krajach (np. w Danii, Niemczech, Finlandii, na Łotwie i w Szwecji) system jest bardziej drożny – tutaj uniwersytety i szkoły wyższe są otwarte także dla osób, które ukończyły określone kształcenie lub doskonalenie zawodowe, oraz dla osób pracujących zawodowo, posiadających wieloletnie doświadczenie zawodowe.

W Finlandii, Rosji i na Białorusi uczelnie przeprowadzają egzaminy wstępne. W razie ich niezdania w Rosji i na Białorusi istnieje jednak możliwość podjęcia studiów, za które jednak trzeba wtedy zapłacić czesne.

W niektórych krajach po ukończeniu kształcenia zawodowego możliwe jest uczęszczanie do szkoły wyższej (lub akademii) o charakterze nienaukowym. Nie chodzi jednak o studia na uniwersytecie lub w szkole wyższej, kończące się uznawanymi dyplomami akademickimi, lecz o doskonalenie zawodowe, sytuujące się pomiędzy kształceniem zawodowym a studiami.

Wnioski: w związku z głębokimi reformami zgodnie z Procesem Bolońskim i wprowadzaniem na szeroką skalę studiów licencjackich i magisterskich oferowane studia licencjackie są o wiele bardziej ukierunkowane praktycznie. Ponadto intensywne wprowadzanie dualnych kierunków studiów powinno wzmocnić kształcenie akademicko-zawodowe.

Doskonalenie zawodowe o wysokiej drożności i z możliwością płynnego przechodzenia na studia bardzo zyska na znaczeniu i musi zapaść korzenie jako samodzielny obszar nabywania kwalifikacji. Także tu region Morza Bałtyckiego może pełnić rolę pionierską za sprawą nowatorskich koncepcji, blisko związanych z gospodarką.

3. Cele i strategii polityki edukacyjnej w regionie Morza Bałtyckiego

Brak ulepszeń i reform w oświacie usprawiedliwia się często skąpością środków publicznych. Takie „tanie“ usprawiedliwienia i niechętnie postawy są skutkiem ustalenia niewłaściwych priorytetów, braku kreatywności i głębokiej niezdolności do reform. Inwestycje edukacyjne muszą zwłaszcza w regionie Morza Bałtyckiego zyskać kiedyś najwyższy priorytet, bo to one przynoszą najwyższe oprocentowanie. Po drugie szerokie reformy nie muszą koniecznie prowadzić do wyższych wydatków. Ponadprzeciętnie wysokie wydatki na kształcenie ogólne w poszczególnych krajach (np. w Niemczech) nie prowadzą bynajmniej do największych sukcesów edukacyjnych. Ponadto oszczędności w sferze edukacji, spowodowane przez spadek liczby uczniów, również otwierają pole do reform.

Współczesna oświata jest w wielu krajach silnie ukierunkowana na bezpośrednie wykorzystanie w praktyce. W wielu wypadkach brakuje wspierania indywidualnego i tworzenia elit oraz całościowego ćwiczenia wszystkich umiejętności umysłowych, manualnych i społecznych. System edukacji oraz życie gospodarcze stoją w obliczu

niebezpieczeństwa, że systemy pozbędą się swoich dzieci, a coraz więcej ludzi nie będzie potrafiło sprostać stawianym im wymaganiom, nie poradzi sobie z powodu urawniłowki lub nie będzie wykorzystywał posiadanych kompetencji, a w konsekwencji w wielu wypadkach ulegnie wykluczeniu. W ramach celowego tworzenia elit wspierane muszą być również kompetencje uczniów szczególnie uzdolnionych. Zasadniczo to nie człowiek powinien być zmuszany do dostosowywania się do systemów. To systemy muszą znów stać się bardziej ludzkie i dostrzec, że każdy człowiek jest bytem wyjątkowym i jako taki zasługuje na wsparcie i szacunek.

W dziedzinie edukacji często dyskutuje się przede wszystkim o reformach strukturalnych. Z pewnością konieczne są także nowe struktury oświatowe, one same jednak raczej nie przyniosą widocznych efektów. Samo stworzenie nowych struktur nie może przynieść trwałej poprawy, jeśli nie poprzedzą go szerokie reformy kulturowe. Ustawiczny rozwój kultur musi praktycznie doprowadzić do wytworzenia się nowych struktur.

4.1 Edukacja przedszkolna

Polityka edukacyjna musi dużo intensywniej zainteresować się dziećmi poniżej szóstego roku życia. Nauka zaczyna się już w bardzo młodym wieku, stanowiąc początkowo kluczowe zadanie w rodzinach. W realizację tego zadania trzeba ponownie intensywniej włączyć wszystkich członków rodziny, w szczególności dziadków, tak by również dorośli uczyli się razem z dziećmi, np. języków. Spora część rodzin w coraz mniejszym stopniu radzi sobie z tym zadaniem rozwojowym. To, czego zabraknie w domu rodzinnym, staje się problemem szkół, które raczej nie potrafią skompensować ani usunąć tych braków. Na koniec to przedsiębiorstwa w ramach kształcenia zawodowego i w okresie pracy zawodowej stają się zakładami naprawczymi rodzin i szkół, a z powodu rosnących wymagań i rosnącego nacisku na cięcie kosztów w coraz mniejszym stopniu potrafią wywiązać się z tego zadania.

Rodziny muszą być wzmacniane z całą siłą we wszystkich dziedzinach polityki. Obejmuje to również powrót do dużych rodzin i wzmocnienie rodzin trzypokoleniowych. Zmiany ostatnich dziesięcioleci prowadziły coraz mocniej do zmniejszania się rodzin. W rodzinach trzypokoleniowych dziadkowie przejmują istotne zadania rozwojowe i wychowawcze i stanowią dużą pomoc dla rodziców szczególnie w ciągu tygodnia. Tak samo wspierać należy rozwój struktur przypominających rodziny oraz formy współpracy osób nie spokrewnionych. Wprowadzenie na szeroką skalę całodziennej opieki nad dziećmi gwarantuje, że oboje rodziców będzie mogło kontynuować swą pracę zawodową. Będzie to miało pozytywny wpływ na spadający wskaźnik urodzeń, ponieważ bezdzietność wynika często z konieczności wybierania pomiędzy rodziną i pracą zawodową, a w wypadku dwóch osób zarabiających zapewniona jest również podstawa finansowa. W krajach skandynawskich ten model jest w znacznej mierze zrealizowany, a w Danii wszystkie dzieci powyżej roku mogą chodzić do żłobka lub przedszkola.

W przedszkolach i szkołach powinna zostać stworzona – w formie szkoły rodziców i rodzin – platforma wzajemnej wymiany doświadczeń rodziców pomiędzy sobą, z wychowawcami, a także dokształcania się.

Konieczna jest wystarczająca liczba miejsc w żłobkach i przedszkolach, które nie powinny uważać się tylko za „przechowalnie“, lecz za placówki, w których odbywa się nauka i rozwój

przez zabawę w wieku wczesnodziecięcym. Beztraska zabawa dzieci decyduje o przyszłości. Zabawa to dla dzieci ważny proces, sprawiający radość. Także nauka – niezależnie od grupy wiekowej – musi budzić radość, nie może zaspokajać apetytu, lecz go pobudzać, nie może zamykać, lecz musi otwierać, musi budzić ciekawość, zachęcać do nieustannej dalszej pracy, aby dawni uczniowie w swoim życiu odkryli kiedyś to, o czym ich nauczyciele nie mieli jeszcze pojęcia.

Trzeba lepiej wykorzystywać umiejętność uczenia się poprzez zabawę. Wprowadzanie dwujęzycznych przedszkoli zapewnia wczesny dostęp do języków obcych. Ułatwia to naukę kolejnych języków obcych i ma znaczenie dla przyszłej ścisłej współpracy w regionie Morza Bałtyckiego. Najwyższy priorytet powinna stanowić również wczesna pomoc językowa przede wszystkim dla dzieci używających innego języka ojczystego, aby bariery językowe zostały zlikwidowane jeszcze przed pójściem do szkoły.

Należy wprowadzić obowiązkową roczną „zerówkę“, pozwalającą na płynne przejście do szkoły stosownie do umiejętności językowych i stanu indywidualnego rozwoju. Gwarantuje ona, że dzieci z rodzin z problemami wcześniej otrzymają pomoc i nauczą się zachowań społecznych. Ponadto przyczynia się do tego, że dzieci używające innego języka ojczystego przed pójściem do szkoły opanują język kraju, w którym żyją.

Najlepszych i najlepiej opłacanych pedagogów, najmniejszych grup i najwyższej uwagi potrzebują te najmłodsze, nie zaś starsze roczniki.

3.2 Edukacja szkolna

Szkoły nie mogą być wyizolowanym miejscem nauki, nie zintegrowanym ściśle z otoczeniem socjalnym, społecznym i gospodarczym. Szkoła musi być silnie powiązana ze zdecentralizowanymi strukturami, stać się centralnym punktem codziennego życia dla wszystkich, zawierać partnerstwa z przedsiębiorstwami i oczywiście włączać do zajęć mistrzów rzemieślniczych i instruktorów z przedsiębiorstw.

Poszczególne szkoły, a w nich poszczególni nauczyciele muszą wykazywać się dużą samodzielnością i działaniem na własną odpowiedzialność. Opierając się na budżecie ogólnym, same szkoły mogą w dużym stopniu decydować o wydatkowaniu swoich środków. Kadra dydaktyczna nie może być wyszukiwana i narzucana przez instytucje nadrzędne. Szkoły muszą same być w stanie decydować o przyjmowaniu do pracy i zwalnianiu swoich nauczycieli. Umowy o pracę na czas określony dla nauczycieli mogą być celowe i zachęcać również do pożądanego bardziej intensywnego przechodzenia z pracy w szkole do pracy w gospodarce i odwrotnie. Wynagrodzenie zależne od osiągnięć w pracy powinno być sprawą oczywistą.

Nauczycielom powierzana jest najważniejsza rzecz, jaką może posiadać społeczeństwo, mianowicie dzieci. Nauczyciele potrzebują wsparcia, szacunku i uznania oraz zasługują na zaufanie. Muszą mieć swobodę i poczucie odpowiedzialności, tak aby mogli pomagać dzieciom i realizować swą misję rozwojową.

Konieczne jest nowe podejście pedagogiczne, wymagające nowych kwalifikacji nauczycieli. Edukacja to rozwój i podnoszenie kwalifikacji, obejmujące również zadania wychowawcze. Nauczyciele to wzorcowi trenerzy, uczący się jednocześnie od uczniów. Przekazywana

wiedza szybko się dezaktualizuje. Fakt ten oraz stały rozwój pedagogiki wymagają intensywnego doksztalcania nauczycieli.

Trzeba nieustannie rozwijać kształcenie i doskonalenie zawodowe nauczycieli. Konieczna jest całościowa pedagogika ukierunkowana indywidualnie, wspierająca danego ucznia zgodnie z jego osobistymi umiejętnościami i uzdolnieniami. Wymaga to zwłaszcza doskonałej kompetencji diagnostycznej nauczycieli, pozwalającej na stwierdzenie, jaka jest pozycja danego ucznia, jakie ma on mocne strony i do jakich indywidualnych osiągnięć w nauce można dążyć. Dlatego w kształceniu nauczycieli trzeba wzmocnić elementy pedagogiczne i objąć je intensywnym doskonaleniem zawodowym. Aby przemawiać do wszystkich zmysłów uczniów, trzeba ponadto przekazać nauczycielom umiejętności muzyczne i manualne. Każdy nauczyciel powinien legitymować się wykształceniem zawodowym, które w formie studiów dualnych nie musi bynajmniej prowadzić do wydłużenia czasu kształcenia i studiów.

Szkoła nie może przekazywać coraz więcej wiedzy specjalistycznej – rosnąca ilość materiału powinna raczej zostać ograniczona. Ważna jest nauka uczenia się, wspieranie indywidualnych mocnych stron, zbieranie sukcesów, a przez to wzmacnianie wiary w siebie. Szkoła musi przygotowywać młodzież do życia, a nie do określonego zawodu. Ukierunkowanie politechniczne powinno jednak umożliwiać uczenie się przy działalności produktywnej, wspierać przedsiębiorczość, samodzielność i działanie na własną odpowiedzialność.

W centrum uwagi powinno znajdować się przekazywanie szerokiej wiedzy podstawowej. Umiejętności specjalistyczne mogą być przekazywane w szkołach wyższego stopnia, na studiach lub podczas kształcenia zawodowego. Decydujące jest przede wszystkim dobre opanowanie podstawowych technik kulturowych: języków, pisanie, liczenia, czytania. Oprócz umiejętności intelektualnych muszą być wspierane również umiejętności muzyczne i manualne. Języki to nie tylko język ojczysty; nauka co najmniej dwóch języków obcych powinna być obowiązkowa. Nie powinny one być nauczane jako przedmiot „izolowany“, lecz raczej w szerszym kontekście językowym, na przykład w formie lekcji matematyki po angielsku. Oprócz angielskiego uczniowie powinni się uczyć jednego języka z regionu Morza Bałtyckiego. Tworzenie większej liczby szkół dwujęzycznych, przede wszystkim na pograniczu, umożliwi chodzenie do szkoły w kraju sąsiednim. Rozszerzanie wymiany uczniów pomiędzy krajami nadbałtyckimi wzmocni zarazem tożsamość regionalną i stworzy podstawę przyszłej ścisłej współpracy.

Szkolnictwo ogólnokształcące musi wspierać zwłaszcza kompetencje osobiste i społeczne. Do tego niepotrzebne są raczej szczególne przedmioty, lecz pedagogika i takie formy nauczania, które rozwijają te umiejętności w sposób naturalny. Uczniowie, którzy tworzą wspólnotę w ramach klasy, ucząc się razem i od siebie nawzajem, widzą mocne i słabe strony innych, rozwijają tolerancję, wzajemny szacunek i umiejętność współpracy. Ukierunkowana indywidualnie pedagogika, realizująca określone cele i etapy nauczania, wspiera zarazem wiarę w siebie, wzajemne zaufanie oraz pozytywne przeżycia i chęć do nauki. Samodzielne uczenie się przy działaniu praktycznym oraz konieczne do tego kontakty z różnymi grupami osób sprzyjają samodzielności, umiejętności komunikacji, poznawaniu szerszych kontekstów i rozumieniu sensu. Dzięki pracy z projektem i w grupach uczniowie mogą ćwiczyć rozwiązywanie problemów w zespole i są szkoleni w uczeniu się na własną

odpowiedzialność. Oprócz osiągnięć w poszczególnych przedmiotach do końca kształcenia zasadniczego należy oceniać również zachowanie społeczne.

Obowiązek szkolny względnie obowiązek edukacji musi obowiązywać do 18. roku życia. Po ukończeniu kształcenia zasadniczego wszyscy młodzi ludzie muszą uczęszczać do szkoły wyższego szczebla lub odbyć kształcenie zawodowe. Edukacja szkolna nie może nikogo wykluczać. Wysoki odsetek uczniów nie kończących szkół musi bezwzględnie zostać wyraźnie zmniejszony bez obniżania poziomu poprzez indywidualne zajęcia wyrównawcze.

Jednolite w skali całego Morza Bałtyckiego standardy jakościowe i minimalne, opisujące, co powinno być opanowane w której klasie, muszą zostać opracowane w sposób wiążący i sprawdzone przez niezależne, neutralne instytucje. Rezultaty tego sprawdzenia nie mają służyć za świadectwa dla uczniów ani kryteria wykluczenia, lecz dać nauczycielom orientację co do tego, jaka jest pozycja ich uczniów, a zarazem promować konkurencję pomiędzy szkołami, równanie do najlepszych oraz uczenie się szkół od siebie nawzajem.

Struktury szkolne odgrywają podrzędną rolę, także podział na różne typy szkół może przy najwyższej drożności systemu doprowadzić do dobrych efektów. Długie wspólne uczenie się nie jest warunkiem dobrej edukacji szkolnej, ułatwia jednak przekazywanie kompetencji osobistych i społecznych i skutecznie sprzyja integracji. Sukcesy w większości krajów nadbałtyckich przemawiają raczej ze możliwie długim okresem wspólnej nauki.

Regułą powinny być szkoły całodzienne. Możliwe są ich różne modele, na przykład po normalnych zajęciach czas wolny w godzinach południowych od 12.30 do 14 ze wspólnym posiłkiem i spędzaniem czasu wolnego, a od 14 do 16 pomoc w odrabianiu lekcji i oferty spędzania czasu wolnego, które mogą mieć charakter zabawowy, rzemieślniczy, sportowy oraz muzyczno-kulturalny, wspierając osobiste zainteresowania dzieci, ich zdolności i umiejętności⁹.

Wolność wyboru określonej formy szkoły, określonego kształcenia zawodowego lub określonego kierunku studiów przez rodziców i młodzież stanowi ważne dobro. Nie wolno jednak pozbawiać dzieci dzieciństwa, zaplanowanego w całości przez rodziców. Dzieci potrzebują swobody, by móc się kształtować, indywidualnie odkrywać świat, przeżywać osobiste przygody i zbierać własne doświadczenia. Prawo wyboru rodziców nie może prowadzić do tego, że dzieci i młodzież z powodu fałszywej ambicji lub błędnych ocen będą niejako wpychane w pewne formy i tory edukacji, gdzie na co dzień doświadczą tego, że są niemile widziane i nielubiane. Tacy młodzi ludzie zbierają następnie wciąż tylko niepowodzenia i negatywne doświadczenia, tracą zaufanie i jedynie z trudem znajdują pracę.

Przy całym szacunku dla wolności wyboru o przechodzeniu na tory edukacji wyższego stopnia powinny współdecydować indywidualne mocne strony, potencjały i postępy w nauce. W każdym wypadku konieczne jest niezwykle intensywne odnośne doradztwo dla rodziców i młodzieży. Korzystnie oddziałuje zarazem szerokie otwarcie i drożność systemu edukacji, dzięki czemu każdy może różnymi ścieżkami zdobyć każdy dyplom. Drogi okrężne nie są wtedy straconym czasem, lecz ścieżką optymalną, odpowiadającą indywidualnym możliwościom. W ten sposób drogi okrężne poprawiają orientację.

⁹ Patrz na przykład Ralf Augsburg / Peer Zickgraf: Die Weichen sind gestellt. URL: <http://www.ganztagschulen.org.24.06.2011>

W odniesieniu do przechodzenia na tory edukacji wyższego stopnia powinny być spełnione następujące warunki:

Przejsie z przedszkola/zerówki do szkoły podstawowej: sprawdzian dotyczący opanowania języka ojczystego i stanu indywidualnego rozwoju

Przejsie ze szkoły podstawowej do szkół wyższego stopnia (łącznie z liceum): poszczególne licea powinny jako warunek wstępny w zobowiązujący sposób wyznaczyć minimalny poziom osiągnięć, które trzeba zdobyć w gimnazjum (albo po zdaniu małej matury). Odnośny poziom minimalny może być wyznaczony przez poszczególne licea na różnej wysokości.

Przejsie ze szkoły do kształcenia zawodowego: dla każdego zawodu należy na podstawie rzeczywistych wymagań ustalić odmienne kryteria osiągnięć i przydatności, które tworzą podstawę orientacji zawodowej uczniów w procedurach stwierdzania kompetencji i analizach potencjału.

Podjęcie studiów wyższych: każde podjęcie studiów wyższych (czy to na podstawie matury, czy innych uprawnień) powinno zostać obligatoryjnie uzależnione od zdania egzaminu wstępnego. Wysokość wymagań stawianych na sprawdzianie każda szkoła wyższa i uniwersytet powinny móc ustalić same.

3.3 Edukacja zawodowa

Już podczas nauki w szkole w wyższych rocznikach i ostatnich klasach trzeba przekazywać szerokie informacje na temat możliwości kształcenia zawodowego, poszczególnych zawodów, warunków i szans na przyszłość. Ścisły kontakt z przedsiębiorstwami i instytucjami samorządu gospodarczego, prezentacje ze strony przedsiębiorców, mistrzów i instruktorów sprzyjają procesowi przepływu informacji i podejmowania decyzji. Wielokrotne praktyki zakładowe i dni praktycznej pracy w przedsiębiorstwach muszą być obowiązkowe dla wszystkich uczniów.

Doradztwo zawodowe wymaga znacznej intensyfikacji. Należy przy tym szczegółowo zająć się nie tylko formalnymi warunkami i przesłankami wstępnymi, takimi jak ukończenie szkoły i stopnie. Znacznie ważniejsze jest opracowanie profili kompetencji dla określonych zawodów, które następnie porównuje się ze starannie ustalonymi indywidualnymi kompetencjami poszczególnych młodych ludzi. Także dzięki starannemu doradztwu i przygotowywaniu do kształcenia zawodowego trzeba osiągnąć znaczne zmniejszenie nierządka o wiele za wysokich wskaźników zmiany decyzji i przerywania nauki w kształceniu zawodowym.

W odniesieniu do każdego zawodu należy w sposób jednolity dla całego regionu Morza Bałtyckiego na podstawie rzeczywistych wymagań ustalić i przejrzystość uzasadnić rozmaite kryteria osiągnięć i przydatności jako podstawę indywidualnego stwierdzania kompetencji i analiz potencjału. Kryteria te pomogą instruktorom i uczniom; zakłady pracy otrzymają pracowników, którzy potrafią podołać zadaniu, a młodzi ludzie doświadczą sukcesów, które pozytywnie wpłyną na ich dalszy rozwój i motywację. Wyraźnie zmniejszy się dzięki temu wysoka liczba przypadków przerywania edukacji oraz niebezpieczeństwo wejścia w ślepa uliczkę w życiu zawodowym.

Edukacja zawodowa musi w wystarczającym stopniu uwzględniać indywidualne umiejętności i możliwości, wymaga też głębokiego zróżnicowania. Dzięki wprowadzeniu różnych poziomów młodzież o różnym wykształceniu, kompetencjach i postępach w nauce zyska możliwość otrzymania wykształcenia odpowiadającego jej uzdolnieniom:

Poziom 1: specyficzne kształcenie zawodowe dla młodzieży mającej trudności w nauce, trwające 2 lata, umożliwiające przede wszystkim praktyczną naukę i kończące się odrębnym uznawanym dyplomem.

Poziom 2: średnie kształcenie zawodowe, przekazujące praktykę i teorię, trwające 3 lata i kończące się uznawanym dyplomem robotnika wykwalifikowanego lub czeladnika.

Poziom 3: kształcenie zawodowe wyższego stopnia dla młodzieży bardziej uzdolnionej, trwające 3–3,5 lat, przekazujące dodatkowe kwalifikacje lub zawierające od razu elementy doskonalenia zawodowego, kończące się uznawanymi dyplomami sytuującymi się powyżej obecnego egzaminu na robotnika wykwalifikowanego lub czeladnika.

W wypadku takiego zróżnicowanego systemu kształcenia zawodowego trzeba zagwarantować wysoką drożność. Każdy absolwent niższego poziomu musi mieć nieograniczoną możliwość wejścia na wyższy poziom stosownie do swoich postępów w nauce i rzeczywiście osiągniętych wyników z zaliczeniem zrealizowanych już elementów kształcenia. I odwrotnie, możliwe musi być również przechodzenie z form kształcenia wyższego stopnia na formy niższego stopnia z zaliczeniem odbytych już okresów kształcenia.

W otwartym i pod każdym względem drożnym systemie realizowana jest nauka krok po kroku stosownie do indywidualnych możliwości i umiejętności. W zależności od postępów w nauce wszyscy – choć różnymi ścieżkami – mogą osiągnąć zasadniczo każde świadectwo kształcenia i doskonalenia zawodowego.

Także w kształceniu zawodowym każdy młody człowiek zasługuje na drugą szansę. W tym celu trzeba opracować specyficzne działania przygotowawcze i wspierające oraz wdrożyć je w ścisłej współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami, ponadzakładowymi warsztatami szkoleniowymi i szkołami zawodowymi.

Kształcenie zawodowe powinno w miarę możliwości odbywać się w systemie dualnym, łączącym praktyczne kształcenie w przedsiębiorstwie z równoległym nauczaniem teorii w szkołach zawodowych i kończącym się uznawanym świadectwem wykształcenia zawodowego. W wypadku szkolnego kształcenia zawodowego musi być uwzględniona nauka praktyczna w warunkach praktycznych oraz nauka w zakładach pracy w wymiarze co najmniej 50% całego czasu kształcenia. Nauczanie teoretyczne powinno w miarę możliwości być prowadzone równoległe z kształceniem praktycznym. W wypadku obszernych tematów teoretycznych, wymagających spójnego wykładu, można wybierać dłuższe bloki zajęć, stanowiące poniekąd teoretyczne kształcenie zasadnicze.

Przekazywanie zarówno wiedzy teoretycznej (szkoły zawodowe), jak i umiejętności praktycznych (przedsiębiorstwa) wymaga ścisłego porozumienia i wzajemnego związku. Także w tym celu szkoły zawodowe muszą wykazać się dużą elastycznością, przejmując jak największą odpowiedzialność i kształtując treści oraz formy nauczania (zajęcia blokowe lub dzienne, długość bloków, praca projektowa itd.) w zależności od określonego zawodu i intensywnie konsultując się z przedsiębiorstwami. Szkoły zawodowe powinny być

finansowane ze środków publicznych i prowadzone przez samorząd gospodarczy; w ten sposób stworzy się intensywne kontakty z przedsiębiorstwami i obniży koszty przy jednoczesnym zapewnieniu jakości. Jeśli nie da się zrealizować prowadzenia szkół zawodowych przez samorząd gospodarczy, to przedsiębiorstwa lub ich przedstawiciele z samorządów gospodarczych muszą mieć przynajmniej istotny wpływ na organizacyjne i kierownicze zadania szkół zawodowych.

Kształcenie zawodowe musi przygotowywać do przyszłych wymogów zawodowych. Przewaga systemu dualnego polega między innymi na tym, że duża jego część odbywa się w przedsiębiorstwie i tym samym uczniowie są na bieżąco skonfrontowani z obecnymi i przyszłymi wymogami gospodarki. Odpowiednio konieczne są również intensywne kontakty z przedsiębiorstwami w przypadku szkolnego kształcenia zawodowego. Nauczyciele ze szkół zawodowych muszą ściśle współpracować z przedsiębiorstwami, sami odbywać regularnie praktyki w firmach i stale się intensywnie doksztalać.

Nadal trzeba intensywnie dążyć do realizacji praktyki zagranicznej już podczas kształcenia. Oprócz ogólnego poszerzenia horyzontów można w ten sposób zbierać doświadczenia międzynarodowe, wzmacniać kompetencję międzykulturową, nawiązywać kontakty oraz poznawać metody pracy i zwyczaje za granicą. Odbywane za granicą elementy i okresy kształcenia muszą być bez ograniczeń zaliczane do kształcenia zawodowego w kraju ojczystym.

W wypadku świadectw wykształcenia zawodowego na wszystkich trzech poziomach niezbędne są egzaminy państwowe. Na tej podstawie ustalenie regulaminu kształcenia zawodowego oraz egzaminowanie muszą być powierzane w całym obszarze Morza Bałtyckiego izbom jako jednostkom odpowiedzialnym za kształcenie zawodowe. Zdobyte świadectwa wykształcenia muszą być wzajemnie uznawane w krajach nadbałtyckich.

W tym celu dla doskonalenia zawodowego tworzone są odpowiednie podstawy dzięki rozwijaniu Europejskich Ram Kwalifikacji (EQF) i Europejskiego Systemu Punktowania Osiągnięć w Kształceniu Zawodowym (ECVET).¹⁰ Metody te opierają się na przejrzystości i wzajemnym zaufaniu. W centrum uwagi znajduje się uznawanie kompetencji i wyników nauczania. Przy realizacji chodzi zwłaszcza o tworzenie pozbawionych zbędnej biurokracji systemów, dokumentujących nabyte kwalifikacje i kompetencje, poświadczających międzynarodowe uznanie lub zrównanie świadectw, zachęcających do nieustannej dalszej nauki, ułatwiających kształcenie i pracę za granicą i motywujących do tego oraz oferujących przedsiębiorstwom wiarygodne informacje i przejrzystość. Izby w regionie Morza Bałtyckiego mogą tu – opierając się na stabilnej podstawie zaufania – odegrać rolę pionierską i zapewnić sobie przewagę innowacyjną w realizacji pozbawionych zbędnej biurokracji systemów i wprowadzaniu ich na szeroką skalę.

Nie tylko nauka formalna i wiedza fachowa, lecz również nauka nieformalna i kompetencje nabyte podczas kształcenia decydują o wysokim poziomie kwalifikacji. Dlatego powinny one być dokumentowane w świadectwach oraz w ocenach formułowanych przez przedsiębiorstwa i ocenach własnych. Możliwość orientacji zapewnia Europass, który opisuje

¹⁰ Hanse-Parlament: Baltic Education – Anerkennung von Berufsbildungsabschlüssen in der Baltic Sea Region, Hamburg 2008.

osobiste umiejętności, kompetencje i kwalifikacje, może być uzupełniany w zależności od potrzeb i powinien być silnie promowany przez izby krajów nadbałtyckich.

Nakreślone powyżej działania służą zarazem dowartościowaniu i podniesieniu atrakcyjności wykształcenia zawodowego. Aby osiągnąć te niezwykle istotne cele, trzeba poza tym stworzyć pełną drożność pomiędzy edukacją zawodową i wyższą łącznie z uznawaniem kwalifikacji zdobytych już w ramach wcześniejszego kształcenia. Świadectwo ukończenia kształcenia zawodowego w połączeniu z 2–3-letnią pracą zawodową powinno we wszystkich krajach nadbałtyckich uprawniać do studiów wyższych.

Ponadto także w edukacji zawodowej trzeba podejmować wszelkiego rodzaju działania na rzecz poprawy i zapewnienia jakości oraz przeprowadzać szerokie kampanie informacyjne i wizerunkowe. W tym kontekście trzeba też podkreślać zdecydowanie ogólnokształcący charakter edukacji zawodowej i wyjaśniać, że to właśnie dzięki niej tworzy się nowa elita odpowiedzialności i realizowane jest tworzenie elit poprzez umożliwienie uzyskania wszelkich wyobraźalnych świadectw edukacji i kwalifikacji zawodowych.

Młodzi ludzie i ich rodzice muszą być świadomi, że z powodu wysokiej i rosnącej liczby absolwentów szkół wyższych pracownicy wykwalifikowani i kadra kierownicza z ukończonym wykształceniem zawodowym stają się najrzadszym zasobem i dlatego w porównaniu z wieloma dyplomami akademickimi posiadają najlepsze perspektywy na przyszłość. Wykształcenie zawodowe nie może jednak prowadzić w ślepią uliczkę, lecz raczej – w otwartym i całkowicie drożnym systemie edukacji – uprawniać do stałego doskonalenia i podwyższania kwalifikacji.

3.4 Doskonalenie zawodowe i studia

Doskonalenie zawodowe nie wymaga regulacji przez państwo, lecz powinno być w pierwszym rzędzie zadaniem gospodarki i jej samorządu. Zarówno pracodawcy, jak i pracownicy muszą w znacznie większym stopniu uznać wysokie i nadal rosnące znaczenie doskonalenia zawodowego i intensywnie w nie inwestować. W tym kontekście należy też opracować nowe modele podziału obciążeń, w których na przykład przedsiębiorstwo ponosi koszty doskonalenia, a pracownicy poświęcają na nie swój wolny czas.

Generalnie jednak doskonalenie zawodowe wymaga intensywnego dalszego rozwoju, a zwłaszcza dowartościowania. Obejmuje to wiele działań, m.in.:

- ✓ Systematyczne opracowywanie certyfikowanych modułów doskonalenia zawodowego, które można ze sobą łączyć i które prowadzą do uznawanych dyplomów doskonalenia zawodowego.
- ✓ Tworzenie zawodów zdobywanych w ramach doskonalenia zawodowego i opracowywanie poziomych ścieżek kariery zawodowej.
- ✓ Doprowadzenie do równowartości ścieżek edukacji i dyplomów w zakresie edukacji zawodowej, ogólnej i wyższej.
- ✓ Pełna drożność i bardziej intensywnie powiązanie ze sobą kształcenia i doskonalenia zawodowego oraz kształcenia ogólnego, a zwłaszcza studiów. Na odnośnych kierunkach studiów doskonalenie zawodowe powinno być zaliczane na poczet studiów.

- ✓ Promowanie wymiany międzynarodowej, praca zawodowa i doskonalenie zawodowe za granicą przy jednoczesnym tworzeniu jak największej przejrzystości nabytych kompetencji.
- ✓ Międzynarodowe uznawanie lub zrównywanie wartości dyplomów doskonalenia zawodowego w ramach systemów pozbawionych zbędnej biurokracji.

Podobnie jak to uregulowano w Niemczech tak i w innych krajach regionu Morza Bałtyckiego izby powinny mieć prawo samodzielnego uchwalania oficjalnych regulaminów egzaminacyjnych dla uznawanych dyplomów (tzw. egzaminy w izbach). Również przeprowadzanie egzaminów doksztalających powinno być wyłącznym zadaniem izb.

Szczególnie sprawdziło się kształcenie kończące się dyplomem mistrzowskim. W ten sposób można zapewnić następców przedsiębiorców i kadry kierowniczej, posiadających dobrą wiedzę teoretyczną i ugruntowane umiejętności praktyczne. Kształcenie mistrzowskie jest dla małych i średnich przedsiębiorstw niezastąpione; trzeba je zintensyfikować i ujednoczyć w całym obszarze Morza Bałtyckiego. Dyplom mistrzowski musi w sposób nieograniczony uprawniać do studiów a zdobyte kwalifikacje muszą być wliczane odpowiednio do zakresu studiów. Wydaje się zatem celowe, by również kształcenie mistrzowskie oceniane było w systemie punktowym (credit points), które można by w pełni zaliczyć do studiów. Dzięki takiej drożności systemu wzrośnie generalnie atrakcyjność kształcenia zawodowego, a w szczególności trwale mistrzowskiego. Każde otwarcie systemu edukacyjnego, umożliwiające różne kariery zawodowe, będzie odpowiadało na indywidualne zdolności i umiejętności, da przedsiębiorstwom większe szanse spełnienia rosnącego zapotrzebowania na fachowców i odpowie na palącą konieczność dużo intensywniejszego zatrudnienia osób bez wykształcenia zawodowego w rzemiośle i MŚP.

Studia licencjackie powinny być znacznie częściej oferowane w formie dualnej. Studia w szkole wyższej lub na uniwersytecie są wtedy połączone z kształceniem zawodowym lub praktyczną pracą w przedsiębiorstwie. Kształcenie zawodowe kończy się odrębnym dyplomem i prowadzi w pewnym zakresie także do zdobycia punktów edukacyjnych (credit points), koniecznych do złożenia egzaminu licencjackiego. Kierunki dualne można też połączyć optymalnie z kształceniem na mistrza. Uzyskane w ten sposób punkty muszą być w pełni zaliczane jako punkty edukacyjne do egzaminu licencjackiego. W ramach studiów dualnych należy usilnie dążyć do tego, by każdy student odbywał część swoich studiów lub edukacji zawodowej za granicą. Priorytetem powinno być przy tym kształcenie zawodowe lub praca w przedsiębiorstwie zagranicznym, ponieważ dzięki nim można uzyskać bezpośrednie osobiste kontakty między przedsiębiorstwami.

Szkoły wyższe i uniwersytety muszą znacznie intensywniej współpracować z małymi i średnimi przedsiębiorstwami w zakresie dydaktyki i badań naukowych. Dualne kierunki studiów mogą w przyszłości wnieść decydujący wkład w zaspokojenie wysokiego i rosnącego zapotrzebowania na młodych przedsiębiorców, kadry kierowniczą i pracowników wykwalifikowanych, posiadających zarówno wykształcenie praktyczne, jak i solidne kwalifikacje teoretyczne. To partnerstwo edukacyjne pomiędzy przedsiębiorstwami a szkołami wyższymi i uniwersytetami jest zarazem idealnym punktem wyjścia do wymiany wiedzy, transferu technologii oraz realizacji istotnych dla praktyki prac badawczych i rozwojowych.

3.5 Polityka edukacyjna a polityka lokalizacji

Spadające nadal koszty transportu i komunikacji zwiększają mobilność czynników produkcyjnych. Przedsiębiorstwa wędrują do atrakcyjnych lokalizacji o wysokim potencjale wykwalifikowanych pracowników, a pracownicy do lokalizacji o atrakcyjnych ofertach edukacyjnych i zróżnicowanym rynku pracy.¹¹

Jednym ze skutków jest coraz intensywniejsza konkurencja pomiędzy poszczególnymi lokalizacjami o (wysoko) wykwalifikowanych pracowników i kapitał. Oferty edukacyjne stanowią przy tym kluczowy czynnik konkurencyjny. Dlatego polityka edukacyjna jest w znacznej mierze również polityką lokalizacji, polityką regionalną i polityką planowania przestrzennego. Edukacja sprzyja innowacjom i konkurencyjności, stanowiąc najważniejsze zadanie w dziedzinie wspierania małych i średnich przedsiębiorstw. Dlatego polityka edukacyjna musi zostać uznana za najważniejszą w stosunku do wszystkich innych obszarów polityki i uzyskać najwyższy priorytet. Tak pojmowana polityka edukacyjna, uzgodniona w skali całego regionu Morza Bałtyckiego, musi

- ✓ wzmocnić konkurencyjność całego regionu Morza Bałtyckiego,
- ✓ wspierać kapitał ludzki oraz doskonalić istniejące przewagi i mocne strony,
- ✓ systematycznie optymalnie rozwijać poszczególne podregiony oraz wspierać konkurencję lokalizacji w basenie Morza Bałtyckiego o najlepsze oferty edukacyjne i wykwalifikowanych pracowników,
- ✓ jednocześnie zwiększać atrakcyjność i konkurencyjność basenu Morza Bałtyckiego w stosunku do innych regionów z myślą o przenoszeniu się tu pracowników i przedsiębiorstw,
- ✓ zostać o wiele silniej zakotwiczona w unijnej strategii bałtyckiej i uzyskać wyraźnie wyższą rangę.

Polityka, gospodarka i społeczeństwo regionu Morza Bałtyckiego muszą zdać sobie sprawę z ogromnego znaczenia polityki edukacyjnej i uświadomić sobie, że inwestycje w kapitał ludzki są najbezpieczniejsze i przynoszą najwyższe oprocentowanie.

¹¹ Silvia Stiller, Thomas Straubhaar i Jan Wedemeier: Mare Balticum – in Zukunft mehr als Meer! W: Wissenstransfer und Innovationen rund um das Mare Balticum. Hamburg 2007.

Członkowie Parlamentu Hanzeatyckiego

The Chamber of Craftmanship and Enterprise in Białystok
Braunschweig-Lüneburg-Stade Chamber of Skilled Crafts and Small Businesses*
Brest Department of the Belarusian Chamber of Commerce and Industry
Hungarian Association of Craftsmen Corporations
Kujawsko-Pomorska Chamber of Craft and SME's
Cottbus Chamber of Skilled Crafts and SME's
Dresden Chamber of Skilled Crafts and Small Businesses
Pomeranian Chamber of Handicrafts for SME's
Hamburg Chamber of Skilled Crafts and Small Businesses*
Chamber of Craft Region Kaliningrad
Kaliningrad Regional Economic Development Agency
Chamber of Crafts and SME in Katowice
Chamber of Crafts and SME in Kielce
Handicraft Chamber of Ukraine
Handicraft Chamber Leningrad Region
The Craft Chamber of Łódź
Lübeck Chamber of Skilled Crafts and Small Businesses*
Företagarna Skåne Service AB
Gomel Department of the Belarussian Chamber of Commerce and Industry
Belarusian Chamber of Commerce and Industry
Minsk Department of the Belarussian Chamber of Commerce and Industry
Mogilev Branch of Belarusian Chamber of Commerce and Industry
Russian Chamber of Crafts
Warmia and Mazury Chamber of Crafts and Small Business in Olsztyn
Chamber of Crafts in Opole
The Norwegian Federation of Craft Enterprises
Master of Crafts Norway
Eastern Mecklenburg-Western Pomerania Chamber of Handicraft
Panevėžys Chamber of Commerce, Industry and Crafts
Wielkopolska Craft Chamber in Poznań
Latvian Chamber of Crafts
Craft Chamber in Rzeszów
Schwerin Chamber of Skilled Crafts
The Chamber of Handicraft Middle Pomerania in Słupsk
The St. Petersburg Crafts Chamber
The Chamber of Crafts and SME in Szczecin
Estonian Association of Small and Medium Enterprises
The Baltic Institute of Finland
The Organisation of Handicraft Businesses in Trondheim
Vilnius Chamber of Commerce, Industry and Crafts
The Chamber of Crafts of Mazovia, Kurpie and Podlasie Regions in Warsaw
Small Business Chamber Warsaw
The Lower Silesian Chamber of Craft and Small and Medium-sized Businesses

* Te izby rzemieślnicze zalecają intensywne konsultowanie i uzgadnianie niniejszego programu polityki edukacyjnej w instytucjach gospodarczych na szczeblu krajowym i poddawanie go następnie międzynarodowym procesom decyzyjnym.

Członkowie Baltic Sea Academy

Brest State Technical University, Belarus
University 21 non-profit limited Liability Company, Buxtehude
Hamburg University of Corporate Education
Hamburg Institute of International Economics
Hanse-Parlament e.V., Hamburg
Lund University
Satakunta University of Applied Sciences, Pori
University of Latvia, Riga
Hanseatic Academy of Management, Słupsk
Saint-Petersburg State University of Economics
Vilnius Gediminas Technical University
Vilnius Pedagogical University
Võru County Vocational Training Centre

Bibliografia

Hanse-Parlament: Risiken und Chancen der EU-Osterweiterung für kleine und mittlere Unternehmen, Hamburg 2006

Mittelständische Wirtschaft, Handwerk und Kultur im baltischen Raum, Hamburg 2006

Hanse-Parlament: Politische Rahmenbedingungen und Förderung von Handwerk und Mittelstand im Ostseeraum, Hamburg 2006

Mehrdimensionale Arbeitswelten im baltischen Raum, Hamburg 2007

Hanse-Parlament: Die Bildungssysteme in den Ostseeanrainerländern, Hamburg 2007

Wissenstransfer und Innovationen rund um das Mare Balticum, Hamburg 2007

Hanse-Parlament: Baltic Education, Hamburg 2008

Hanse-Parlament: Baltic Spatial Development Measures for Enterprises, Hamburg 2008

Hanse-Parlament: Dual vocational training for SMEs in the Baltic Sea Region, Hamburg 2010

Hanse-Parlament: Qualification for doing business international in SMEs, Hamburg 2010

Hanse-Parlament (wyd.): Strategies for the development of Crafts and SMEs in the Baltic Sea Region, 2011

Hanse-Parlament (wyd.): Bildungspolitische Ziele und Strategien rund um das Mare Balticum, 2011

Hanse-Parlament (wyd.): Energieeffizienz und Klimaschutz rund um das Mare Balticum, 2011

Hanse-Parlament (wyd.): Economic Development and Demand of Innovation Support in the Baltic Sea Region, 2011

European Regions for Innovative Productivity, Hanse-Parlament (partner), w opracowaniu

Qualification, Innovation, Cooperation and Keybusiness for Small and Medium Enterprises in the Baltic Sea Region, Hanse-Parlament (lead partner), w opracowaniu

Interregional SME supply cluster along the Northeast Corridor, Hanse-Parlament (partner), w opracowaniu